

در باب زیبایی

زیبایی‌شناسی در حکمت اسلامی و فلسفه غربی

تألیف

دکتر حسن بلخاری قهی

استاد دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۹۴۳۳

شماره انتشار ۳۹۱۹

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : در باب زیبایی: زیبایی‌شناسی در حکمت اسلامی و فلسفه یونانی/ تألیف حسن بلخاری قهی.
مشخصات نشر : تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری : ۳۰۰ ص: مصور.
فروست : انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۹۱۹.
شابک : 978-964-03-7135-0
وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه
یادداشت : نمایه
موضوع : زیبایی‌شناسی -- فلسفه
موضوع : زیبایی‌شناسی
موضوع : فلسفه اسلامی
موضوع : فلسفه یونانی
شناسه افزوده : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۷ ۸۵۴/ب۳۹ BH
رده‌بندی دیویی : ۱۱۱/۸۵
شماره کتابشناسی ملی : ۵۰۴۴۹۷۴

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

ISBN:978-964-03-7135-0

9 789640 371350

عنوان: در باب زیبایی: زیبایی‌شناسی در حکمت اسلامی و فلسفه یونانی

تألیف: دکتر حسن بلخاری قهی

طراح جلد: دکتر مصطفی گودرزی

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۷

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

بها: ۱۸۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فهرست مطالب

پیشگفتار	ج
فصل اول - تأملی فلسفی در مفاهیم زیبا، زیبایی و زیبایی‌شناسی (از فیثاغوریان تا کانت).....	۱
الف- جهان اساطیری و فیثاغوری	۳
ب- افلاطون؛ هنرستیز زیباستا	۵
لذت و زیبایی	۱۷
عشق و زیبایی	۱۹
ج- ارسطو و معنای زیبایی	۲۷
د- اپیکوریان، رواقیان و زیبایی	۳۱
ه- فلوطین، هنر و زیبایی‌شناسی	۳۳
و- رنسانس، مدرنیته و زیبایی	۴۳
فصل دوم- زیبایی از منظر حکمای مسلمان (از کندی تا غزالی).....	۵۹
الف- ابواسحاق کندی	۶۱
ب- فارابی و زیبایی	۶۳
مفهوم زیبایی در التنبيه على سبيل السعادة	۶۵
ج- ابن سینا و تعریف زیبایی	۷۱
د- زیبایی در آرای اخوان الصفا و خلان الوفا	۷۷
مبانی زیبایی نزد اخوان: تناسب و توازن	۷۹
مبانی زیبایی خط (خوشنویسی)	۸۴
ه- ابوحیان توحیدی و معنای زیبایی	۹۱
و- مفهوم زیبایی در المناظر ابن هیثم	۹۷
مراتب درک از نظر ابن هیثم	۹۹
تحلیل زیبایی در المناظر	۱۰۰
ز- جمال و زیبایی از منظر غزالی	۱۰۶
در بیان معنی خوبی و جمال	۱۱۱

فصل سوم- نسبت ذوق، لذت و زیبایی از منظر حکمای غربی و مسلمان (با تأکید بر آرای	
غزالی و کانت).....	۱۱۷
قهوه ذوق در آرای امام محمد غزالی و ایمانوئل کانت.....	۱۱۹
لذت، زیبایی و ذوق در تاریخ فلسفه.....	۱۲۳
ذوق و زیبایی در قرون جدید.....	۱۲۷
دیوید هیوم؛ تلاش برای کشف اصول ذوق.....	۱۳۱
ذوق و زیبایی در آرای ایمانوئل کانت.....	۱۳۸
قهوه ذوق در آرای امام محمد غزالی.....	۱۴۸
الف- مفهوم‌شناسی ذوق در احیاء علوم الدین.....	۱۴۹
ب- ذوق در مشکوة‌الانوار.....	۱۵۵
فصل چهارم- قرآن، سنت و زیبایی.....	
الف- جایگاه قرآن و روایات در وضع و شرح معانی در فرهنگ و اندیشه اسلامی.....	۱۶۷
ب- زیبایی و زیبایی‌شناسی از منظر ادبای عرب.....	۱۷۳
ج- قرآن و زیبایی.....	۱۸۳
د- وجوه حُسن و زیبایی معقول در قرآن.....	۱۸۵
ه- وجوه حُسن و زیبایی محسوس در قرآن.....	۱۸۷
و- زیبایی عالم از دیدگاه قرآن و عناصر آن.....	۱۸۸
ز- جمال معنوی و عینی در قرآن.....	۲۰۰
ح- زینت معقول، زینت محسوس.....	۲۰۳
ط- حُسن و جمال در روایات.....	۲۰۶
ی- استنتاجات پژوهش.....	۲۱۳
ضمیمه ۱- نسبت هنر و زیبایی در تمدن اسلامی.....	۲۱۷
ضمیمه ۲- رَسَه؛ نظریه زیبایی‌شناسی هندو.....	۲۲۹
نظریه رَسَه؛ ظهور واژه و تحول آن.....	۲۳۱
منابع.....	۲۳۷
نمایه.....	۲۴۵

پیشگفتار

در میان نظریه‌های ذات‌گرایی که تحقیق و تبیین ذات هنر را هدف قرار داده‌اند نظریه‌ای نیز با عنوان تجربه زیبایی‌شناسی وجود دارد. نوئل کارول در کتاب *درآمدی بر فلسفه هنر* شرح جامعی از این نظریه ارائه می‌دهد؛ نظریه‌ای که مبنای درک و تعریف آثار هنری را توجه به کیفیات زیبایی‌شناسانه این آثار و نیز تجربه زیبایی‌شناسانه‌ای قرار می‌دهد که در جان ناظر یا تماشاگر اثر رخ می‌دهد.

اصطلاح زیبایی‌شناسی (Aesthetic) از واژه یونانی *aesthesis* اخذ شده که به معنای ادراک حسی یا شناخت محسوس است؛ اصطلاحی که الکساندر بومگارتن^۱ فیلسوف آلمانی در اواسط قرن هجدهم با تألیف *Esthetic* در دو مجلد، به‌عنوان اصطلاح و مفهومی گسترده به حوزه هنر و زیبایی‌شناسی وارد ساخت. اما نگارش این اثر آغاز تأملات فلسفی در باب زیبایی نبود. این تأملات نزدیک به بیست و دو قرن پیش از بومگارتن، در آثار افلاطون مورد توجه عمیق قرار گرفته بود که در متن این تحقیق به تفصیل به آن پرداخته شده است.

از افلاطون تا به امروز بحث در باب زیبایی دغدغه فلاسفه غرب بوده است و همواره نیز در میان دو قطب متقابل خویش سرگردان: زیبایی کیفیتی در ادراک است یا جمع عناصری در اعیان؟ به عبارتی یک امر ذهنی است یا عینی؟ *objective* است یا *subjective*؟ در متن این تحقیق تا آنجا که ممکن بوده با رجوع به منابع متعدد در حکمت و اندیشه شرق و غرب، این معنا مورد بحث قرار گرفته است.

ابتدا از برای تبیین زیبایی‌شناسی در قاموس تخصصی هنر و زیبایی، سرگذشت تأملات فلاسفه از فیثاغوریان تا کانت مورد بررسی قرار گرفته تا صرفاً سابقه تخصصی زیبایی‌شناسی در این تحقیق روشن شود و سپس به هدف اصلی خود پردازد که تبیین زیبایی‌شناسی با دیدی تخصصی در قرآن، اندیشه اسلامی و روایات است و نه ارائه کلیاتی صرفاً کلامی با رویکرد تئولوژیک.

حکمای مسلمان گرچه نظری مشتاقانه اما همراه با تأمل و احتیاط به فلسفه و حکمت یونانی داشتند و رویکرد کاملاً معقول فلوطین به زیبایی، اندیشه سرگردان افلاطون در میان زیبایی معقول و محسوس و رویکرد عین‌گرای ارسطو به جمال را به‌عنوان تأملات عمیق یونانیان در باب زیبایی جدی انگاشتند، اما توجه ژرف و عمیق به مفاهیمی همچون کمال (در اندیشه‌های فارابی، ابن‌سینا و غزالی) و مهمتر تلاش در ایجاد نسبتی معقول میان جلال و جمال از یک‌سو و ذهن و عین از دیگر سو به‌ویژه در پرتو نظریه‌های قرآنی، عرفانی و برهانی، نمایانگر تأمل خاص متفکران مسلمان در این باب بود.

۱- الکساندر گوتلیب بومگارتن (آلمانی: Alexander Gottlieb Baumgarten؛ ۱۷ ژوئیه ۱۷۱۴ - ۲۶ مه ۱۷۶۲)، فیلسوف آلمانی که برای نخستین‌بار به‌صورت مدون زیبایی را مورد بحث و بررسی قرار داد.

در این پژوهش چنانچه ذکر شد علاوه بر سیر تفکرات زیبایی‌شناسی در فرهنگ غرب، رأی فلاسفه مسلمان، رأی بدیع ابن‌هیثم در المناظر (که به تعبیر یکی از اساتید دانشگاه هاروارد، مبسوط‌ترین تعریف زیبایی در تمدن اسلامی است) نسبت ذوق و زیبایی در آرای کانت و غزالی و زیبایی‌شناسی در قرآن و روایات، به نحو تخصصی مورد توجه قرار گرفته‌اند و البته در جهت آشنایی بیشتر خوانندگان محترم و در جهت تکمیل بحث، نظرگاه خاص و ویژه حکمت هندو در باب زیبایی‌شناسی نیز با عنوان رسه به مباحث کتاب افزوده شده است.

دغدغه بنیادی این‌گونه پژوهش‌ها تبیین و تدوین اصول و مبانی زیبایی‌شناسی و حکمت هنر اسلامی در تأسیس یک مکتب مدون هنری و زیبایی‌شناسی در تمدن اسلامی است. امید و استدعا از حضرت حق که به فرجام رسند و به ثمر نشینند.

این پژوهش با حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور انجام شد که در اینجا ضروری است از حمایت مسؤلان محترم این صندوق و نیز انتشارات وزین دانشگاه تهران صمیمانه سپاسگزاری نموده و برای همه این عزیزان آرزوی توفیق و تعالی داشته باشم.

حسن بلخاری قهی

مدیرگروه مطالعات عالی هنر دانشگاه تهران

شهریور ۹۶